

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2018.27.63>

Katarzyna ZALAS

<https://orcid.org/0000-0001-7351-4449>

dr, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. J. Długosza w Częstochowie

e-mail: k.zalas@ujd.edu.pl

Działalność pozaszkolna nauczycieli szkół powszechnych w Częstochowie w organizacjach masowych w latach 1918–1939. Zarys problematyki

Słowa kluczowe: nauczyciele, szkolnictwo powszechne, okres międzywojenny, Częstochowa, działalność pozaszkolna.

Po odzyskaniu niepodległości w Częstochowie, podobnie jak w całym państwie polskim, oświata stanowiła zagadnienie wymagające pilnego uregulowania. Głównym zadaniem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego było ujednoczenie systemu szkolnictwa, odziedziczonego po zaborcach, oraz zapewnienie dostatecznych warunków do realizacji powszechnego, obowiązkowego nauczania. Do współpracy w tym zakresie zobowiązano lokalne samorządy oświatowe¹.

Działalność częstochowskiego samorządu regulowały wytyczne Przepisów tymczasowych o szkołach elementarnych w Królestwie Polskim z 10 sierpnia 1917 r.² oraz Ustawy o tymczasowym ustroju władz z 4 czerwca 1920 r.³ Utworzoną na ich podstawie Radę Szkolną Miejską Częstochowy tworzyli członkowie magistratu, rady miejskiej, nauczyciele szkół średnich, szkół powszechnych, seminariów nauczycielskich. Ponadto członkami byli także lekarz szkolny,

---

¹ Archiwum Państwowe w Częstochowie (dalej: APCz), Akta Miasta Częstochowy (AMCz), sygn. 7831, Organizacja szkolnictwa powszechnego, k. 22.

² Przepisy tymczasowe o szkołach elementarnych w Królestwie Polskim, Dziennik Urzędowy Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego 1917, nr 1, poz. 1.

³ Ustawa z dnia 4 czerwca 1920 r. o tymczasowym ustroju władz szkolnych, Dz. U. 1920, nr 50, poz. 304.

przedstawiciele Kościoła rzymskokatolickiego, wyznania mojżeszowego i ewangelicko-augsburskiego, a także obywatel miasta. Długoletnim przedstawicielem rady był Wacław Płodowski, pełniący funkcję dyrektora Gimnazjum Państwowego im. H. Sienkiewicza⁴.

Głównym celem działalności samorządu szkolnego był szeroko rozumiany rozwój częstochowskiej oświaty, a podstawowe kierunki działalności odnosiły się do stworzenia warunków powszechnego nauczania⁵, zgodnego z założeniami Dekretu o obowiązku szkolnym z 7 lutego 1919 r.⁶ Przede wszystkim jednak czynił z oświaty sprawę społeczną, nakładając odpowiedzialność za jej prawidłowy kształt na samorząd terytorialny, władze szkolne oraz nauczycieli⁷.

Działalność dydaktyczno-wychowawcza w szkołach powszechnych oraz społeczna na rzecz środowiska lokalnego miała być nie tylko obowiązkiem, ale także świadectwem postaw patriotycznych i obywatelskich częstochowskich nauczycieli. Zaznaczył się ich udział w organach władzy lokalnej, organizacjach społecznych, kulturalno-oświatowych oraz charytatywnych. Wspólnym celem działalności nauczycieli było wychowanie młodego pokolenia zgodnie z ideami patriotyzmu, pozyskiwanie środków na rzecz podniesienia jakości oświaty w szkołach miejskich, a także prace na rzecz realizacji potrzeb regionu częstochowskiego i jego społeczności.

Na szczególną uwagę zasługuje zaangażowanie nauczycieli szkół powszechnych w organizacjach o charakterze masowym, działających zarówno na terenie placówek szkolnych, jak i poza nimi. Zalicza się do nich: Polski Czerwony Krzyż, Polski Biały Krzyż, Towarzystwo Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych, Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej oraz Ligę Morską i Kolonialną.

Działalność pozaszkolna nauczycieli szkół powszechnych zaznaczyła się już w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości poprzez aktywne uczestnictwo w organizacji Polski Czerwony Krzyż (PCK)⁸. W ramach stowarzyszenia

⁴ APCz, AMCz, sygn. 7531, Skład delegacji oświatowej, k. 4; sygn. 7915, Wykaz członków Rady Szkolnej Miejskiej m. Częstochowy, k. 1; sygn. 8093, k. 3.

⁵ J. Mizgalski, *Częstochowski samorząd oświatowy w II Rzeczypospolitej*, „Almanach Częstochowy” 1992, s. 36–37; APCz, AMCz, sygn. 7531, k. 2.

⁶ Dekret o obowiązku szkolnym wprowadzał 7-letni obowiązek szkolny dla wszystkich dzieci między 7 a 14 rokiem życia, który miał być realizowany w 7-klasowych szkołach powszechnych. Szkoła powszechna miała obowiązywać we wszystkich miejscowościach, w których liczba dzieci przekraczała 40, a obowiązek ich zakładania został nałożony na gminy. Zob. *Dekret o obowiązku szkolnym*, Dz.U. 1919, nr 14, poz. 147; E. Brodaćka-Adamowicz, *Renata et illuminata. Organizacja, działalność i polityka oświatowa Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w latach 1918–1932 w świetle przepisów wykonawczych*, Siedlce 2012, s. 84.

⁷ B. Snoch, *Z dziejów szkolnictwa w Częstochowie i regionie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1998, s. 71; tenże, *Częstochowa w pierwszych latach wojny światowej*, „Almanach Częstochowy” 2008, s. 50.

⁸ Polski Czerwony Krzyż, jako organizacja wyższej użyteczności powstała po pierwszej wojnie światowej, w 1919 r., w celu niesienia pomocy ofiarom wojny i szkolenia ratowników sanitarnych. Zob. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 września 1927 r. o Stowarzyszeniu „Polski Czerwony Krzyż”*, Dz.U. 1927, nr 79, poz. 688.

podejmowano działalność pomocową dla wojska i ludności cywilnej oraz współdziałano z instytucjami sanitarno-wojskowymi⁹. Aktywność członków PCK przejawiała się w organizowaniu i prowadzeniu szpitali, stacji opieki nad dzieckiem, żłobków, przytułków, stacji dożywiania, a także kursów dla położnych i krawieckich¹⁰.

Nauczyciele szkół powszechnych w Częstochowie pełnili funkcje organizacyjne w kołach szkolnych i miejskich oddziałach PCK. Częstochowski oddział organizacji powstał w 1920 r., a celem jego działalności było szeroko rozumiane wspomaganie Wojska Polskiego¹¹. W strukturze pierwszego powojennego zarządu stowarzyszenia znalazł się Jan Wróblewski, pełniący funkcję kierownika Szkoły Powszechnej nr 8¹². Z jego inicjatywy i pod jego nadzorem młodzież szkół powszechnych i średnich gromadziła bieliznę, odzież, materiały opatrunkowe, a także, w sezonie letnim, zioła lecznicze¹³. W latach 30. XX wieku działalność częstochowskiego oddziału PCK ogniskowała się wokół kursów i szkoleń ratowniczych, przeznaczonych dla uczniów, nauczycieli i lokalnej społeczności¹⁴.

Inicjatywy na rzecz upowszechnienia idei czerwono krzyżskich podejmowali nauczyciele-opiekunowie szkolnych kół PCK, funkcjonujących w placówkach na terenie miasta¹⁵. Każde z młodzieżowych kół rozwijało swoją indywidualną działalność, uwzględniając zaplecze materialne i organizacyjne swojej placówki. Nauczyciele koordynowali prace podejmowane w konkretnych sekcjach: zdrowia, higieny, pracy społecznej i charytatywnej, robót ręcznych. W ramach powyższych sekcji nauczyciele inicjowali i koordynowali konkretne przedsięwzięcia, wśród których wskazać należy: organizację konkursów czystości klas szkolnych, wystaw prac ręcznych i plastycznych, zakup szczoteczek do zębów, odzieży, bielizny, współpracę z lekarzem szkolnym, pomoc w realizacji programu nauczania, organizację kursów sanitarnych i pierwszej pomocy, akcji dożywiania, a także przygotowanie uroczystości szkolnych z okazji Dnia Matki oraz Dnia Dziecka¹⁶.

⁹ Tamże.

¹⁰ M. Iwanicki, *Spoleczna działalność pozaszkolna nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939*, Olsztyn 1984, s. 55.

¹¹ *Czerwony Krzyż Młodzieży w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 1920, nr 134, s. 3.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ *Działalność Polskiego Czerwonego Krzyża w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 1937, nr 52, s. 4; *Program Czerwonego Krzyża*, „Goniec Częstochowski” 1936, nr 156, s. 5.

¹⁵ W 1921 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego poleciło wprowadzić na grunt szkolnictwa powszechnego koła PCK. Ponownie zaapelował o to ponownie w 1927 r. Minister Gustaw Dobrucki. Zob. Okólnik Ministerstwa WRiOP z 17 października 1921 r., Dz.U. MWRiOP 1921, nr 24, poz. 255; Okólnik MWRiOP z dnia 13 maja 1927 r. w sprawie PCK, Dz.U. KOS Łódzkiego 1927, nr 6, s. 82; Do Kuratoriów Okręgów Szkolnych, Województwa Śląskiego (Wydz. Oświec.) i Liceum Krzemienieckiego – w sprawie Polskiego Czerwonego Krzyża Młodzieży, s. 167.

¹⁶ APCz, AMCz, sygn. Sprawozdanie z działalności Koła Młodzieży PCK przy Szkole Powszechnej nr 13 im. Marii Konopnickiej w Częstochowie w I półroczu od dnia listopada 1931 do 15

Częstochowscy nauczyciele szkół powszechnych, poprzez uczestnictwo w miejskim oddziale PCK oraz koordynowanie kół młodzieżowych, podejmowali aktywność na rzecz propagowania zdrowia, higieny, zarówno osobistej, jak i otoczenia. Kierowali się zasadniczą wartością, którą był humanitaryzm, szacunek do drugiego człowieka, a także współpraca na rzecz środowiska, poprzedzona diagnostyką lokalnych potrzeb. Ważność podejmowanych społecznie działań podkreślano podczas obchodów Tygodni Polskiego Czerwonego Krzyża¹⁷.

Organizacją o ideach zbliżonych do PCK było stowarzyszenie Polskiego Białego Krzyża (PBK), którego pierwotnym zadaniem była opieka nad żołnierzami, ukierunkowana w czasie pokoju na repatriantów¹⁸. W Częstochowie organizacja ta powstała w 1929 r., a jej głównym celem uczyniono likwidację analfabetyzmu wśród żołnierzy służby wojskowej miejskiego garnizonu¹⁹. W działalność organizacji zaangażowanych było 191 nauczycieli z 19 szkół miejskich różnych szczebli. Członkami organizacji byli: Kazimierz Peche, Piotr Ormańczyk – inspektorzy szkolni; Bolesław Stala – naczelnik Wydziału Oświaty i Kultury, Henryk Jędrusik, Jan Kabała, Bolesław Taranek, Stanisław Rumianek, Jan Zegadło – kierownicy publicznych szkół powszechnych; Marian Pytel, Józef Lewandowski, Janina Długoszowska, Stanisław Zach, Józef Magnuski – nauczyciele szkół powszechnych, a także dyrekcja i grono pedagogiczne gimnazjów państwowych, szkół zawodowych i seminariów nauczycielskich funkcjonujących na terenie miasta²⁰. Organizacja otrzymywała niewielkie subwencje z budżetu państwa, a jej zasadnicze źródło dochodów pochodziło z organizowanych imprez, składek członkowskich oraz ofiar społeczeństwa podczas Tygodnia PBK i Dnia Żołnierza²¹.

W drugim dziesięcioleciu międzywojnia organizacja PBK rozwinęła działalność oświatowo-kulturalną, w ramach której prowadzono świetlice, czytelnie, organizowano odczyty i pogadanki, przedstawienia teatralne i wycieczki²². Kierownicy i nauczyciele szkół powszechnych nadzorowali pod względem merytorycznym kursy z zakresu szkoły powszechnej przeznaczone dla wojska. Niejednokrotnie sami je prowadzili, uzyskując minimalne wynagrodzenie lub działając w czynie społecznym.

Pozaszkolną działalność nauczyciele realizowali w ramach Towarzystwa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych, którego głównym celem

---

marca 1932 r., b. pag.; tamże, sygn. 8115, , Sprawozdanie za rok szkolny 1933/1934 szkoły nr 17 im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, b. pag.; tamże, Szkoła nr 22 w Częstochowie, b. pag.

¹⁷ Z *Tygodnia PCK*, „Goniec Częstochowski” 1936, nr 130, s. 4; *Tydzień Polskiego Czerwonego Krzyża*, „Goniec Częstochowski” 1933, nr 54, s. 3; *Imponujący zlot Młodzieży PCK w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 1933, nr 117, s. 3.

¹⁸ Czym jest Polski Biały Krzyż, Dz. U. KOS Wileńskiego 1938, nr 5, s. 172.

¹⁹ Z. Grządzielski, *Działalność oświatowa Polskiego Białego Krzyża w Częstochowie w latach 1929–1939*, [w:] *Wielkie i małe problemy Częstochowy w Polsce Odrodzonej 1918–1939*, pod red. R. Szweda i W. Palusa, Częstochowa 1996, s. 137.

²⁰ Tamże.

²¹ M. Iwanicki, dz. cyt., s. 61.

²² Zarządzenie Rady Ministrów z dnia 17 stycznia 1936 r. o nadaniu statutu stowarzyszeniu „Polski Biały Krzyż”, „Monitor Polski” 1936 nr 26, poz. 42.

było pozyskiwania funduszy i środków materialnych na rzecz szkolnictwa powszechnego²³. W 1937 r. na terenie obwodu częstochowskiego funkcjonowało 191 kół towarzystwa, jedno z nich miało charakter wyłącznie obywatelski, pozostałe prowadzone były przez nauczycieli w ramach pracy społecznej²⁴.

Działalność nauczycieli na rzecz propagowania idei TPBPSP, ukierunkowanych na zabezpieczenie potrzeb materialnych częstochowskich szkół powszechnych, szczególnie uwidaczniała się podczas obchodów Tygodnia Szkoły Powszechnej. Projekt realizowany corocznie w dniach 2–10 października²⁵ wymagał zaangażowania podczas uroczystych wieców organizowanych na placu magistrackim, przygotowania inscenizacji, chórów szkolnych i orkiestr, które brały udział w wydarzeniu²⁶. Ponadto nauczyciele szkół powszechnych, uczniowie i rodzice zobowiązani byli do prowadzenia zbiórek ulicznych w przypisanych obwodach szkolnych, dzięki którym pozyskiwano środki finansowe na cele budownictwa szkolnego²⁷.

Wkład nauczycieli w działalność towarzystwa należy ocenić wysoko. Podejmowane przez nich inicjatywy wymagały znajomości potrzeb lokalnych szkół oraz szerokiej współpracy organizacji i stowarzyszeń funkcjonujących na terenie miasta i powiatu. Organizowanie licznych przedsięwzięć odbywało się w czasie wolnym nauczycieli i nie wiązały się z gratyfikacją finansową, a jedynie z wdzięcznością miejskich władz oświatowych i lokalnej społeczności.

W latach 30. XX w., w sytuacji rosnącego zagrożenia państwa polskiego, wyraźnie zaznaczył się wzrost znaczenia Ligii Powietrznej i Przeciwigazowej (LOPP). Jej zasadniczym celem było wspieranie rozwoju lotnictwa, a także przygotowanie ludności do obrony przeciwlotniczo-gazowej²⁸. Udział nauczycieli w kołach LOPP uznano wręcz za obywatelski obowiązek²⁹.

²³ APCz, AMCz, sygn. 8016, „Tydzień Szkoły Powszechnej”, b. pag.; sygn. 8002, Budujmy szkoły!, k. 21.

²⁴ Z ogólnego zebrania Koła Obywatelskiego Towarzystwa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych, „Goniec Częstochowski” 1937, nr 100, s. 4.

²⁵ APCz, AMCz, sygn. 8102, „Tydzień Szkoły Powszechnej”, 2 X – 9 X 1934, k. 21; *Przed „Tygodniem Szkoły Powszechnej”*. *Interesujące dane o stanie szkolnictwa na zebraniu organizacyjnym Komitetu „Tygodnia”*, „Goniec Częstochowski” 1936, nr 218, s. 4–5; *Przed Tygodniem Szkoły Powszechnej 2–10 października*, „Goniec Częstochowski” 1938, nr 231, s. 4.

²⁶ „Tydzień Szkoły Powszechnej” w Częstochowie, „Goniec Częstochowski” 1936, nr 229, s. 4; *Nabożeństwo i pochód z racji „Tygodnia Szkoły Powszechnej”*, „Goniec Częstochowski” 1936, nr 232, s. 4; *Program V Tygodnia Szkoły Powszechnej w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 1938, nr 228, s. 4.

²⁷ APCz, AMCz, sygn. 8102, Do Zarządów Komitetów Obwodowych oraz Kół i Delegatur T-wa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych w Okręgu, k. 26-27; tamże, Protokół z dnia 4 października 1934 r., k. 35; *Wspaniały sukces zbiórek na rzecz „TSP”*, „Goniec Częstochowski” 1937, nr 237, s. 6.

²⁸ *Statut Ligii Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej*, Warszawa 1928, s. 2.

²⁹ E. Magiera, *Liga Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej w Drugiej Rzeczypospolitej jako przykład działalności szkolnych kół stowarzyszeń wyższej użyteczności*, [w:] *Wzrastać w cieniu historii. Dzieci i młodzież w instytucjach edukacyjnych w Polsce (1918–1989)*, pod red. E. Gorloff, Toruń 2015, s. 157.

Nauczyciele szkół powszechnych podejmowali kooperację z kadrą pedagogiczną szkół średnich i zawodowych, funkcjonujących na terenie miasta. W 1933 r. w częstochowskim kole LOPP czynnie działało 224 członków, w tym: 122 nauczycieli szkół średnich, 70 ze szkół powszechnych oraz 32 ze szkół zawodowych. W struktury zarządu koła weszli: A. Kwiatkowski (prezes), S. Wieruszewski (kierownik szkoły powszechnej – wiceprezes), M. Kosmala (sekretarz) oraz M. Skwara (skarbnik)³⁰. Naczelnym zadaniem częstochowskiej organizacji uczyniono przygotowanie młodzieży do obrony państwa poprzez kursy, pogadanki, odczyty oraz warsztaty³¹.

Szczególne zadania przypisano nauczycielom w środowisku szkolnym. Sprawowali kontrolę nad działalnością kół młodzieżowych, prowadzili warsztaty modelarskie, organizowali szkolenia z zakresu obrony przeciwlotniczej dla uczniów, a także współorganizowali corocznie Tydzień LOPP³². Częstochowskie przedsięwzięcie odwoływało się do ofiarności społeczności lokalnej oraz wzywało do współpracy w zakresie rozwoju lotnictwa³³. W ramach Tygodnia LOPP odbywały się na terenie miasta zbiórki uliczne, pokazy na boiskach szkolnych oraz konkursy modeli szybowców, organizowane w poszczególnych placówkach szkolnych³⁴. Przedsięwzięcie przynosiło corocznie znaczny zysk finansowy, a dzięki zaangażowaniu nauczycieli organizacja LOPP spełniała swe zadania w zakresie pracy społeczno-wychowawczej, polegającej na popieraniu idei lotnictwa i przygotowaniu do obrony przeciwgazowej.

Poza obowiązkową działalnością dydaktyczno-wychowawczą nauczyciele szkół powszechnych byli aktywnymi członkami Ligi Morskiej i Kolonialnej (LMiK)³⁵, która upowszechniała idee obrony morza, wychowania morskiego oraz pozyskania kolonii dla Polski³⁶. Częstochowski Oddział LMiK liczył w 1932 r. 416 członków, w rok później ich liczba podwoiła się i zrzeszonych było 803 działaczy. Działalność organizacji obejmowała pięć głównych sekcji: przysposobienia wojskowego, budowy pływalni, propagandy, przedsięwzięć okolicznościowych i dochodowych oraz odczytów i kół szkolnych, którymi kierowali: J. Barboszewski, L. Nowicki, K. Wolański oraz W. Kurkowski³⁷.

Udział nauczycieli w pracach organizacji polegał głównie na opiece i koordynowaniu prac szkolnych kół LMiK, prowadzeniu pracowni modelarstwa

³⁰ *Z walnego zebrania Nauczycielskiego Koła L.O.P.P.*, „Goniec Częstochowski” 1934, nr 47, s. 3.

³¹ Z. Grządzielski, J. Mizgalski, *Nauczyciele w Częstochowie w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Spółczesność Częstochowy w latach 1918–1939*, pod red. R. Szweda, W. Palusa, Częstochowa 1997, s. 324.

³² M. Iwanicki, dz. cyt., s. 51.

³³ *X Tydzień L.O.P.P w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 1933, s. 3.

³⁴ Tamże.

³⁵ W latach 1918–1919 organizacja funkcjonowała pod nazwą „Bandera Polska”, natomiast w latach 1919–1924 „Liga Rzeczna i Morska”. Zob. M. Iwanicki, dz. cyt., s. 53.

³⁶ G. Orlicz-Dreszer, *Statut Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa 1932, s. 5.

³⁷ *Z walnego zebrania Częstochowskiego Oddziału Ligi Morskiej i Kolonialnej*, „Goniec Częstochowski” 1933, nr 107, s. 4.

morskiego oraz przygotowywaniu przedsięwzięć dochodowych z okazji tzw. Święta Morza, które odbywało się cyklicznie na terenie całego kraju³⁸. Celem Święta Morza były podkreślenie woli narodu polskiego do utrzymania pełnego dostępu do Bałtyku, uświadomienie obywatelom polskim potrzeby i konieczności posiadania floty wojennej oraz kolonii zamorskich jako czynnika rozwoju gospodarczego państwa. W celu zaznajomienia miejscowej społeczności z ideami LMiK organizowano wycieczki, akcje odczytowe, pochody i wiece, a także prowadzono sprzedaż znaczków, koncerty i kwesty uliczne, z których całkowity dochód przeznaczony był na realizację celów statutowych organizacji³⁹. Działalność nauczycieli związanych z LMiK w szkołach powszechnych oscylowała wokół zagadnień wychowania morskiego i powiązania środowiska lokalnego ze sprawami dostępu do morza i floty polskiej.

Pozaszkolna działalność nauczycieli szkół powszechnych w organizacjach masowych należy do niekwestionowanego dorobku tychże szkół. Liczny udział grona pedagogicznego w zróżnicowanych organizacjach i stowarzyszeniach świadczy o wszechstronności ich zaangażowania w pracę społeczną. Nauczyciele częstochowscy, poza realizacją procesu dydaktyczno-wychowawczego, angażowali się w działalność pozaszkolną, stając się tym samym organizatorami życia kulturalno-oświatowego i społeczno-gospodarczego w środowisku. Wyróżniali się przy tym umiejętnościami współpracy, sprawnością działania i racjonalnym gospodarowania skromnymi środkami finansowymi. Ich aktywność była ukierunkowana na podniesienie jakości lokalnego środowiska poprzez poprawę warunków życia codziennego, kształcenia, dostępu do ośrodków kulturalnych i rekreacyjnych.

Bibliografia

I. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Częstochowie
Zespół: Akta Miasta Częstochowy.

II. Źródła publikowane

X Tydzień L.O.P.P w Częstochowie, „Goniec Częstochowski” 1933.

Brodacka-Adamowicz E., *Renata et illuminata. Organizacja, działalność i polityka oświatowa Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w latach 1918–1932 w świetle przepisów wykonawczych*, Siedlce 2012.

„Tydzień Szkoły Powszechnej” w Częstochowie, „Goniec Częstochowski” 1936, nr 229.

---

³⁸ *Wspaniałe uroczystości „Święta Morza” w Gdyni*, „Goniec Częstochowski” 1933, nr 147, s. 1; *Święta Morza w stolicy*, tamże, s. 2.

³⁹ M. Głowacki, dz. cyt., s. 16; *Z obchodu „Święta Morza” w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 1933, nr 147, s. 3–4; *Przygotowanie do „Święta Morza”*, *Goniec Częstochowski* 1934, nr 129, s. 3.

- Czerwony Krzyż Młodzieży w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 1920, nr 134.
- Czym jest Polski Biały Krzyż, Dz. U. KOS Wileńskiego 1938, nr 5.
- Działalność Polskiego Czerwonego Krzyża w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 1937, nr 52.
- Imponujący zlot Młodzieży PCK w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 1933, nr 117.
- Interesujące dane o stanie szkolnictwa na zebraniu organizacyjnym Komitetu „Tygodnia”*, „Goniec Częstochowski” 1936, nr 218.
- Nabożeństwo i pochód z racji „Tygodnia Szkoły Powszechnej”*, „Goniec Częstochowski” 1936, nr 232.
- Orlicz-Dreszer G., *Statut Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa 1932.
- Program Czerwonego Krzyża*, „Goniec Częstochowski” 1936, nr 156.
- Program V Tygodnia Szkoły Powszechnej w Częstochowie*, „Goniec Częstochowski” 1938, nr 228.
- Przed Tygodniem Szkoły Powszechnej 2-10 października*, „Goniec Częstochowski” 1938, nr 231.
- Przygotowanie do „Święta Morza”*, Goniec Częstochowski 1934, nr 129.
- Statut Ligii Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej*, Warszawa 1928.
- Święto Morza w stolicy*, „Goniec Częstochowski” 1933, nr 147.
- Tydzień Polskiego Czerwonego Krzyża*, „Goniec Częstochowski” 1933, nr 54.
- Wspaniałe uroczystości „Święta Morza” w Gdyni*, „Goniec Częstochowski” 1933, nr 147.
- Wspaniały sukces zbiórek na rzecz „TSP”*, „Goniec Częstochowski” 1937, nr 237.
- Z ogólnego zebrania Koła Obywatelskiego Towarzystwa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych*, „Goniec Częstochowski” 1937, nr 100.
- Z Tygodnia PCK*, „Goniec Częstochowski” 1936, nr 130.
- Z walnego zebrania Częstochowskiego Oddziału Ligii Morskiej i Kolonialnej*, „Goniec Częstochowski” 1933, nr 107.
- Z walnego zebrania Nauczycielskiego Koła L.O.P.P.*, „Goniec Częstochowski” 1934, nr 47.

III. Czasopisma, prasa, akty promulgacyjne

- „Almanach Częstochowy” 1992, 2008.
- „Goniec Częstochowski” 1920, 1933–1934, 1936–1938.
- Dziennik Urzędowy Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego z 1917 r.
- Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego z 1927 r.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1921 r.
- Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej z lat 1920, 1927.
- „Monitor Polski” 1936.

IV. Opracowania

- Grządzielski Z., *Działalność oświatowa Polskiego Białego Krzyża w Częstochowie w latach 1929–1939*, [w:] *Wielkie i małe problemy Częstochowy w Polsce Odrodzonej 1918–1939*, pod red. R. Szweđa i W. Palusa, Wydawnictwo WSP w Częstochowie, Częstochowa 1996.
- Grządzielski Z., Mizgalski J., *Nauczyciele w Częstochowie w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Spółeczeństwo Częstochowy w latach 1918–1939*, pod red. R. Szweđa, W. Palusa, Wydawnictwo WSP w Częstochowie, Częstochowa 1997.
- Iwanicki M., *Spółeczna działalność pozaszkolna nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918–1939*, Wydawnictwo WSP w Olsztynie, Olsztyn 1984.
- Magiera E., *Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej w Drugiej Rzeczypospolitej jako przykład działalności szkolnych kół stowarzyszeń wyższej użyteczności*, [w:] *Wzrastać w cieniu historii. Dzieci i młodzież w instytucjach edukacyjnych w Polsce (1918–1989)*, pod red. E. Gorloff, Toruń 2015.
- Mizgalski J., *Częstochowski samorząd oświatowy w II Rzeczypospolitej*, „Almanach Częstochowy” 1992.
- Snoch B., *Częstochowa w pierwszych latach wojny światowej*, „Almanach Częstochowy” 2008.
- Snoch B., *Z dziejów szkolnictwa w Częstochowie i regionie częstochowskim w latach 1918–1939*, Wydawnictwo WSP w Częstochowie, Częstochowa 1998.

Extramural activity of the teachers of primary schools in Częstochowa in mass organisations in the years since 1918 until 1939. The outline of the subject

Summary

The subject-matter of this paper is the issue of the extramural activity of the teachers of primary schools in Częstochowa in the years since 1918 until 1939. The profile of the activity in question was described upon the basis of the participation of teachers in mass organisations which were functioning in schools, in the city and in the country in the entirety of it. First and foremost, into that group, the following ought to be included: the Polish Red Cross, the Polish White Cross, the Society for Supporting Building Primary Public Schools, the Air and Chemical Defense League, and also the Maritime and Colonial League.

The activity in the above-mentioned organisations, apart from didactic and upbringing activity in school, was the manifestation of the civic attitudes of teachers. Not only did it shape the ideas pursued in primary schools, but also the patriotic attitudes of the students, of the parents of the children attending schools in question, and also the local community. Undertaking extramural activity, teachers became the initiators of cultural-educational and social-economic life in the local milieu and for the benefit of it.

Keywords: teachers, primary education, primary schools, interwar period, Częstochowa, out-of-school activities.